

UNGÁR ISTVÁN¹ UTÓJÁTÉK

Végtelen csalódottság és reményvesztettség van abban az elhaló, gyönyörű melizmában, amellyel Pamina g-moll szoprán áriája befejeződik Mozart: A varázsfuvola c. operájának szívszorító részeként. A királylány úgy hiszi, hogy a szerelmese, Tamino elhagyta. Ha magam is ott ülök az előadáson, mindig van bennem egy kis félsz. nehogy az ezt követő, a fájdalomában csodálatos, a lemondás könnyeit magában hordozó zenekari utójátékba beletapsoljon a nagyérdemű. Ez a varázslatos utójáték a hegedűk lefelé csorduló dallammenetével, majd némi megtorpanás után a csendben felsíró nápolyi székszt vígasztalhatatlanságával majdhogynem többet árul el a Pamina lelkében dúló drámáról, mint maga az ária. Az utójáték megmásíthatatlan pontot tesz fájdalmára. Hiába tekint a távozó herceg után, nem talál vígasztalásra.

Mozart: A varázsfuvola - Pamina áriája - László Margit (4:38)

Vezényel: Erdélyi Miklós

Mozart muzsikájában a g-moll a panasz hangneme. Ebben a hangnemben vágyakozik a szabadulásra Szelim basa fogságából Konstanze A szöktetés a szerájából II. felvonásában. Zaklatott téma uralja a K. 550 g-moll szimfónia nyitótételét. Itt, A varázsfuvola esetében Papageno pánsíppal kiegészített G-dúrja is g-mollba süllyed, amikor az amúgy életvidám madarász szembesül azzal, hogy a gyerekes dac, éretlen követelőzés hiábavaló. Az élet kihívásaival neki kell megküzdenie még akkor is, ha Sarastro oltalmazó birodalmába – és Mozart oltalmazó univerzumába – vezette jósorsa. Pamina áriájának zenekari utójátéka hirtelen rászakadt keserűségének és tehetetlenségének költői summázata.

Mozart nagy varázsló az utójátékaiban. Hol diadalmas, hol pajkos, hol magasztos, hol – miként itt is – végtelenül szomorú. Ám a fájdalomban is titokzatos módon ott lapul egy fölülről jött, biztató, bölcs mosoly, ígéret: lesz feloldozás. A mindentudás birtokában szeretetteljesen ránk kacsint és ettől megszépül a legmélyebbről fakadó bánat is.

A zeneirodalom tele van azokkal a hangszeres utójátékokkal, amelyek a leginkább meghatározó konklúziót vonják le a zenemű tartalmából.

¹ A szerző ny. középiskolai ének-zenetanár, szaktanácsadó, zenei író

Verdi: Don Carlos c. operája III. felvonásbeli B-dúr kvartettjének zenekari utójátéka tesz tanúbizonyságot arról a könyörtelen önvívódásról, amely II. Fülöp spanyol királyt gyötri. Bel canto, széles ívű basszus szólama fogja közre a másik három szereplő énekét. Azokon áttörve ismétli újra és újra magát korholva: „a rút elvakultság, a sátáni féltés”. Ez a motívum összegezi a mélyvonósokon az utójátékban a kvartett lényegét. A négyes Fülöp király dallama mellé, vagy inkább alá rendeli Posa márki hősiességét – gondolatai messzire kalandoznak, barátját és harcostársát, Don Carlost, Fülöp fiát akarja megmenteni a börtönből – Eboli hercegnő bűnbánatát és elszántságát, s az előzményektől sújtott eszméletvesztéséből felocsúdó Erzsébet királyné glóriával díszített tisztaságát.

Az utójáték tehát idézet, a király gyötrelmeinek idézete. Az uralkodó zenei anyag Fülöpé. akárcsak a herceg udvarlása Magdalénának a Rigoletto híres kvartettjében, Rigoletto és Gilda szólamait magamögé utasítva. Nála van az igazi bel canto dallam. ám a Don Carlos négyesen átsüt az olasz mester megértő szeretete a király iránt, akiben itt nem a zsarnokot, hanem az esendő embert látja, akit megsebzett – igaz nagyrészt saját hibájából – a sors. Ez a megértő szeretet lép felszínre az utójátékban. A királyné nem őt, hanem korábbi jegyesét, Fülöp király fiát, Don Carlost szereti, akitől az hatalmánál fogva elválasztotta. Az uralkodó így maga ellen fordította fiát és hiába vár viszonzást Erzsébettől az iránta érzett szerelmére. Ne ítélkezzünk elhamarkodottan fölötte, az emberi lélek igencsak rejtélyes, miként Fülöp király legendás áriájában énekli, „emberszívekbe...isten lát csak egyes-egyedül”. Ez a lírai, szívhez szóló basszusária egy átvirrasztott éjszakán fájdalommal telve, majd egy dermesztő énekes párbeszéd a főinkvizitorral, akinek – akárcsak az egyháznak – a király kiszolgáltatottja, és aki Fülöp bizalmasa, Posa márki életét követeli. Ezek után feldúltan berontó hitvese újabb bizonyítékát adja Carlos iránti szerelmének – nos ez az előzménye, hogy Fülöp elvesztve a fejét goromba lesz a királynéval, amit azon nyomban megbán. Durvaságát kéri számon rajta Posa márki. Az erre adott botladozó, szégyenkezve magyarázkodó válasszal indul és épül fel a kvartett: „a rút elvakultság, a sátáni féltés”. Nemes emberi érzelmek sorakoznak fel, amelyeket Fülöp melódiája fon egybe. A Don Carlos kvartettje Verdi egyik legmegrendítőbb operajelenete.

[1:55:12](#) - Il Grande Inquisitor

(A Don Carlos kvartett 2:10:07-nél kezdődik és 2:14:37-kor ér véget.)

Kész dramaturgiai telitalálat, ahogyan Schumann a Chamisso költeményei alapján megkomponált Frauenliebe und -Leben (Asszonyszerelem, asszonysors) c. dalciklusa végén utójátékként visszaidézi a zongorakíséretben a nyitó dalt. Az már Schubertnél is igaz, hogy a zongora nem másodrangú kísérő hangszer, hanem teljes értékű partner, sőt olykor fontosabb is az énekesnél. Schumannra

ez fokozottan érvényes. A mindössze nyolc dalból álló ciklus, az utolsó dal kivételével valódi boldogságláncolat. A lány megpillantja és beleszeret a férfiba, akiben megtalálja mindazt, ami boldoggá teheti. Diadalittas dalában rajong érte: „Ő a legdicsebb a földön”. Az érzés kölcsönös – egymásra találnak. Tünetmentes dal köszönti az eljegyzési aranygyűrűt, a dallam is szinte körbejár. Asszony lesz a lányból, a zongora nászindulója felett örömittasan lelkendezik a dal: „Jöjjetek lányok, nyíljon a rózs...” Schumann sok remekbeszabott zongoraciklust is írt a Kreislerianától a Gyermejjeleneteken, Erdei jeleneteken át a Karneválig. Ezeket is beleszámítva talán leginkább bensőséges lírai megnyilvánulása a dalciklus hatodik dala. Az asszony várandós, de erről a csodáról féltve őrzött titokként még nem szól, szeretné megőrizni egy ideig magának örömkönnyei okát. Álomszerű bűvölet számára az eljövendő anyaság. Majd megosztja férjével gyermekük születését. Hihetetlen, hogy Schumann férfi létére miként költözött a női lélek mélyére. A következő dal, amely repked a bölcső felett, valójában nem is bölcsődal, hanem az anyaság mámorosan boldog extázisa.

Christa Ludwig: Frauenliebe und Leben by Schumann (20:55)

Frauenliebe und Leben, Op. 42 (Adalbert von Chamisso)

1. I Seit ich ihn gesehen
 2. II Er, der Herrlichste von allen
 3. III Ich kann's nicht fassen, nicht glauben
 4. IV Du Ring an meinem Finger
 5. V Helft mir, ihr Schwestern
 6. VI Süßer Freund, du blickest
 7. VII An meinem Herzen, an meiner Brust
 8. VIII Nun hast du mir den ersten Schmerz getan
- (13 Mars1928 - 24 April 2021) Gerald Moore, piano 1959

Ez a felhőtlenül önfeledt hangulatú muzsika nem gyakori a romantikus zene mestereinél, így Schumannnál sem. A Heine verseire írt Dichterliebe (Költő szerelme) c. dalciklusa tele van fájdalommal. Az igaz, hogy itt a költő férfi, akivel nem volt kegyes a sors.

Az asszony beteljesülni látszó boldogságát derékba töri a gyász. Mélységes szakadékba zuhanunk. Az utolsó dal moll hangnemű recitatívóban beszéli el az első csalódást: a boldog lány, feleség, anya férjét sirató özvegyé vált Schubert és Schumann világa nem a happy end. Ezután a zongoraszólam önálló életre kel. Megrendítő telitalálat, ahogy az utójátékban visszaidézi emlékként az első dal bimbózó szerelmének áhítatos zenéjét az eredeti, dúr hangnemben. Ezáltal válik

teljes egységgé a dalciklus. Azt, hogy ez még fájdalmasabbá teszi-e a ciklus lezárását vagy ellenkezőleg, enyhíti a váratlan tragédián, döntse el ki-ki belátása szerint. Talán mindkettő.

Boldogság, vágyakozás, csalódás, tragédia, veszteség, édes és szomorú emlékek, születés és gyász – ez maga az élet.